

## คำนำพุทธภาษิต

พระพุทธภาษิตที่นำมาลงไว้ในหนังสือเล่มนี้ ได้มาจากพระสูตรในที่ต่าง ๆ ซึ่งผู้เขียนรวบรวมไว้หลายสิบปีมาแล้ว กระจัดกระจายกันอยู่มีลูกศิษย์คนหนึ่งซึ่งไปเก็บมารวบรวมไว้ จึงขออนุญาตผู้เขียนเอามาลงพิมพ์ไว้ในที่นี้ พระสูตรเหล่านี้ผู้เขียนได้ย่อบ้าง บางพระสูตรก็ยกขึ้นมาเต็มทั้งพระสูตรก็มี หวังว่าคงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจไม่มากนักน้อย

พระราชนิธโรธรังสี

๒๖ เม.ย. ๒๕๓๕

## พุทธภาษิต

บันทึกโดย

พระราชนิธโรธรังสี (เทสก์ เทสรังสี)

(๑) ในพุทธศาสนาอันนี้ พระพุทธเจ้าสอนให้ฝึกสติ กำหนดจิตเท่านั้น นอกจากนั้นแล้วไม่มีอะไรเลย

(๒) ธาตุ ๑๘ มีอายตนะภายใน ๖ ภายนอก ๖ วิญญาณ ๖

ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ (ธาตุ ๖)

สุขกาย สุขใจ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ เฉย ๆ อวิชชา (ธาตุ ๖)

กาม เนกขัมมะ พยาบาท ไม่พยาบาท ไม่เบียดเบียน เบียดเบียน (ธาตุ ๖)

กาม รูป อรูป (ธาตุ ๓) สังขตะ อสังขตะ (ธาตุ ๒)

(๓) ภิกษุเข้ารูปมาน อรูปมาแล้ว นี่กว่าเราอยู่ด้วยการขัดเกลากิเลส ดังนี้ ยังไม่เรียกว่าการขัดเกลาในวินัยของพระอริยเจ้า รูปเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน อรูปเป็นเครื่องอยู่อันสงบระงับ

เมื่อเห็นคนอื่นเขาทำชั่ว เราจักทำดี นี่เป็นแต่เพียงความคิด ถ้าได้ทำให้เป็นไปตามนั้นจึงเป็นการขัดเกลาโดยแท้

(๔) สติที่ต้องรักษา (นอกจากอัปปนาแล้ว) ในอายตนะทั้งปวง ย่อมแสดงอาการออกมาให้ปรากฏแก่คนอื่น ด้วยการรักษาสีล สำรวมอินทรีย์ในอายตนะทั้งหลายเป็นต้น การพิจารณาธรรมมีสติปฏิฐานเป็นต้น ได้ชื่อว่าดำเนินเข้าไปทางปฏิวะชธรรมโดยตรงแล้วก็ดี หรือรักษามิให้จิตเลบออกไปจากฐานเดิมก็ดี เรียกว่า สติต้องรักษาทั้งนั้น

สติใดที่เป็นไปพร้อมกับฉัมมวิจยะ มีกำลังเสมอกันไม่ยิ่งไม่หย่อนเหมือนกับตราฐ สตินั้น

## เรียกว่า สติสัมโพชฌงค์

หากจะมีคำถามว่า สติในสติปัฏฐานไม่เรียกว่า สติสัมโพชฌงค์หรือ แล้ว สติปัฏฐานเป็นที่ตั้งของสติสัมโพชฌงค์เมื่อยังเจริญสติปัฏฐานอยู่ สตินั้นก็ยังเป็นสติต้องรักษา ถ้าสติเป็นสติสัมโพชฌงค์แล้ว สติปัฏฐานก็กลายเป็นสติสัมโพชฌงค์ไปอุปมาจัดเป็น สติไฟบุญ สติจัดเป็น ๓ ดังนี้

(๕) ความหิวของร่างกายในกวัฬการอาหารและผัสสาหาร ถ้าจิตไม่เข้าไปยึดก็ไม่ก่อให้เกิดกิเลสได้ ส่วนความหิวของจิต หิวในมโนสัญญาเจตนา การไม่รู้จักอิมในอภิญญารมณ และ อนภิญญารมณซึ่งมีต้นเหตุเป็นมูลเหตุ

(๖) พระองค์ทรงแสดงความสุขมี ๑๐ ชั้น ตั้งแต่กามสุขตลอดถึงสัญญาเวทิตนโรธแก่พระอนันท์ แล้วทรงแสดงว่า สัญญาเวทิตนโรธนี้เข้าได้เฉพาะพระอรหันต์ เพราะเป็นความสุขชั้นสูง (แต่ในที่อื่นเข้าได้ตั้งแต่พระอนาคามี ผู้ชำนาญในการเข้าฌาน)

(๗) พระอนันท์แสดงว่า ภิกษุที่ปฏิญาณตนในสำนักของเราย่อมมีทางเป็นได้ ๔ ทาง ทางใดทางหนึ่ง คือ

๑.ผู้เจริญวิปัสสนามีสมณะเป็นหัวหน้ามรรคเกิดขึ้นเมื่อเจริญมรรคก็ละสังโยชน์ได้กิเลสและอนุสัยย่อมหมด

๒.เจริญสมณะ มีวิปัสสนาเป็นหัวหน้าแล้วหมดกิเลส

๓.เจริญทั้งสองเป็นคู่กันไป แล้วหมดกิเลส

๔.มีจิตยถากจากความฟุ้งซ่านในธรรม (คือ อุปธิกิเลสวิปัสสนูปกิเลส) จิตสงบตั้งมั่นในภายใน มีอารมณ์เป็นหนึ่ง แล้วหมดกิเลส

(๘) โพธิราชกุมาร ทูลถามพระองค์ว่าภิกษุมีพระองค์เป็นผู้นำจะต้องอบรมกินเวลานานเท่าไร จึงจะสำเร็จ ตอบว่า ถ้ามีคุณสมบัติ ๕ นี้ คือ มีศรัทธา, มีโรคน้อย, ไม่โง่โง่, ไม่มีมายา, มีความเพียรไม่ทอดธุระ, ถ้ามีปัญญาแล้ว สำเร็จอย่างช้า ๗ ปี อย่างเร็วถึงเข้าชั่วเย็น (โพธิราชกุมาร ทรงรับรอง)

(๙) ผู้ที่ยอมตายในสมรภูมิ จึงจะเรียกว่า ผู้ชนะสิบทิศ จัดเป็นมหาวิรบุรุษแท้ อายุตนะภายนอกเปรียบเหมือนคลื่นในอากาศ อายุตนะภายในเปรียบเหมือนวิญญูเครื่องรับคลื่น ผู้รับฟังเสียงเปรียบเหมือนจิตที่ยังระงับไม่ได้ ฉะนั้น กษัตริย์ของฉานสมาธิ แม้แต่ตัวของตัวเองพร้อมทั้งอายุตนะ ๑๒ หรือธาตุ ๑๘ ก็จัดเป็นภัยอย่างร้ายแรง แก่ผู้ไม่รู้เท่าทันมัน

สมณะผู้ทำที่สุดแห่งกองทุกข์ได้ ต้องเป็นผู้มีอาหารพร่องอยู่เสมอ เพราะผู้มีอาหารเต็มอยู่เป็น

นิจเป็นผู้คิดบวกโดยส่วนเดียว ผู้มีอาหารพรั่งเป็นผู้คิดเพื่อลบโดยส่วนเดียว

ผู้ยอมสละกามทั้งปวงเพื่อเนกขัมมะ จึงจะได้อธิษฐานผู้มีศรัทธาเชื่อมั่นในคำสอนของ  
พระพุทธเจ้า และเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าโดยแท้

(๑๐) พิจารณาขั้น ๕ โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นหวั่นไหว เป็นลูกศร เป็นของไม่  
สบาย เป็นเครื่องเบียดเบียน เป็นฝ่ายอื่น เป็นของทรุดโทรม

(๑๑) สัญญาเวทิตนโรธ เป็นฉานไม่ใช่นิพพาน แต่พระเสขะและพระอเสขะเข้าได้บางรูปเมื่อได้  
ฉาน ๔ - ๘ และได้กิญญา ๖ พระองค์ทรงชมเชยโดยเฉพาะ ๓ ใน ๖ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติ  
ญาณเจโตปริยญาณ-อัสวักขญาณ

(๑๒) ภิกษุผู้ละสังโยชน์ ๓ ได้ ต่อมาละกามราคะ และปฏิมะได้เจริญฉานที่ ๑ ได้ เป็นพระอนาคามี  
แสดงว่าได้ปฐมฉานเท่านั้น ถ้าละสังโยชน์ ๕ ได้ถึงอนาคามี

(๑๓) พระผู้มีพระภาคให้พระอนันทแสดงความสามารถของพระองค์ ตั้งแต่สถิตอยู่ในสวรรค์  
จนกระทั่งประสูติ แล้วพระองค์เพิ่มเติมอีกว่าเวทนาสัญญาและวิตก ที่ตถาคตรู้แจ้งแล้ว ย่อมเกิดขึ้น  
ย่อมปรากฏ ย่อมดับไป

(๑๔) สัมผัสของมาตุคามเป็นของสกปรกอย่างน่ากลัว มุนีผู้เห็นภัยในกลืนคาวนี้แล้ว จึงควรเว้น  
อย่างเด็ดขาด สงสารยี่ดยาวหาที่สุดมิได้ ก็เพราะถูกกลืนคาวอันนี้ กลืนของกิเลสอันอื่น กองอื่นๆ ก็  
มักมี โดยทำนองเดียวกันนี้

(๑๕) บุคคล ๓ ประเภทคือ ผู้ได้ไปเกิดเป็นเทพชั้น

อากาศาณูญายตนะ มีอายุ ๒๐,๐๐๐ กัปปี

วิญญูญายตนะ มีอายุ ๔๐,๐๐๐ กัปปี

อาภิกขุญายตนะ มีอายุ ๖๐,๐๐๐ กัปปี

ปุถุชนไปเกิดเป็นเทพเหล่านั้น ตั้งอยู่ตลอดอายุนั้นๆ แล้วกลับไปเกิดในอบาย ความแตกต่างกันของ  
ปุถุชนและพระอริยเจ้ามีดังนี้

(๑๖) พระองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ถ้านักบวชลัทธิอื่นถามว่า รากะ โทสะ โมหะ มีโทษต่างกัน  
อย่างไร พึงตอบว่า รากะมีโทษน้อย แต่คลายช้า โทสะมีโทษมาก แต่คลายเร็ว โมหะมีโทษมากแต่  
คลายช้า

**สติปัฏฐาน ๔** ตั้งสติกำหนดพิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม

**๑. พิจารณากายแบ่งออกเป็น ๖ ส่วน**

๑. อานาปานบรรพ

๒. อิริยาบถบรรพ

๓. สัมปชัญญะบรรพ

๔. ปฏิกูลมนสิการบรรพ

๕. ธาตุบรรพ

๖. นวสีวิธีกาบรรพ (ซากศพมีลักษณะต่างๆ)

**๒. พิจารณาเวทนา ๕ อย่าง**

๑. สุข

๒. สุขประกอบด้วยอามิส

๓. สุขไม่ประกอบด้วยอามิส

๔. ทุกข์

๕. ทุกข์ประกอบด้วยอามิส

๖. ทุกข์ไม่ประกอบด้วยอามิส

๗. อุเบกขา

๘. อุเบกขาประกอบด้วยอามิส

๙. อุเบกขาไม่ประกอบด้วยอามิส

**๓. พิจารณาจิต ๑๖ อย่าง**

๑. จิตมีราคะ

๒. จิตมีโทสะ

๓. จิตมีโมหะ

๔. จิตปราศจากราคะ

๕. จิตปราศจากโทสะ
๖. ทุกข์ไม่ประกอบด้วยอามิส
๗. จิตหดหู่
๘. จิตฟุ้งซ่าน
๙. จิตใหญ่ (จิตในฌาน)
๑๐. จิตไม่ใหญ่ (ไม่ถึงฌาน)
๑๑. จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า
๑๒. จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า
๑๓. จิตตั้งมั่น
๑๔. จิตไม่ตั้งมั่น
๑๕. จิตหลุดพ้น
๑๖. จิตไม่หลุดพ้น

#### ๔. พิจารณาธรรม แบ่งออกเป็น ๕ ส่วน

๑. นิเวศบรรพ
๒. ชั้นบรรพ
๓. อายตนบรรพ
๔. สัจจบรรพ
๕. โพชฌนคบรรพ

นอกจากมีรายการดังกล่าวแล้ว ท่านยังให้พิจารณาทั้งภายในภายนอก เป็นต้น มีความเกิดขึ้นเป็น  
ธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา  
(๑๓) กิเลสที่เนื่องในกาม

๑. กามดำริ ดำริในกาม
๒. กามวิตก วิตกตรึกในกาม
๓. กามสัญญา จำหมายในกาม
๔. กามนันทะ พอใจในกาม

๕. กามราคะ ยินดีในกาม
๖. กามโยคะ ประกอบในกาม
๗. กามสังโยชน์ ประกอบไว้ในกาม
๘. กามภพ เกิดในกาม
๙. กามภูมิ ภูมิที่อยู่ของกาม
๑๐. กามตัณหา คิรินนในกาม
๑๑. กามกิเลส เศร้าหมองเพราะกาม
๑๒. กามคุณ คุณของกาม
๑๓. กามสังสัคคะ ประกอบด้วยกาม
๑๔. กามุปาทาน ความยึดถือในกาม

#### (๑๘) อุโบสถ ๓

๑. โคปาลอุโบสถ รักษาศีลอุโบสถด้วยความโลภ คิดแต่จะกินนั่นกินนี่ เหมือนคนเลี้ยงโคคิดแต่จะหาสนามหญ้าให้โคกิน
๒. นิคัณฐอุโบสถ รักษาศีลอุโบสถแบบนิครนถ์ คือชักชวนให้งดเว้นมาสัตว์บางประเภท เจาะจงทิศ ไม่นุ่งผ้าด้วยคิดว่าหมดกิเลสแล้ว บริโภคที่ไม่มีคนให้ เป็นต้น
๓. อริยอุโบสถ รักษาอุโบสถอย่างพระอริยเจ้า ได้แก่ เพียรทำความสงบ ชำระจิตให้สะอาด มีการระลึกถึงอนุสติ เป็นต้น

(๑๙) ดูกรอานนท์ เรากล่าวถึงลาภสักการะและชื่อเสียงว่าเป็นอันตรายแก่ใจโตวิมุตติ อันไม่กำเริบ แก่ภิกษุจีณาสพนั้นหามิได้ แต่กล่าวถึงลาภ สักการะ และชื่อเสียงว่าเป็นอันตรายแก่ธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน อันภิกษุจีณาสพผู้ไม่ประมาท มีความเพียรมีตนส่งไปแล้วอยู่นั้นบรรลุแล้วจะเธอทั้งหลาย

(๒๐) แสดงธรรมของคนดีเป็นคู่ๆ ไป ที่นี้จะแสดงแต่ฝ่ายชั่ว (ฝ่ายดีพึงทราบโดยตรงกันข้าม) คือยกตนข่มผู้อื่นเพราะ

๑. ออกบวชจากตระกูลสูง
๒. ออกบวชจากตระกูลใหญ่

๓. มีคนรู้จัก มียศ
๔. มีลาภ ปังจัย
๕. สดับตริบฟงมาก
๖. ทรงจำวินัยได้
๗. เป็นนักรกล้าวธรรม
๘. อยู่ป่า
๙. ทรงผ้าบังสุกุล
๑๐. ถือบิณฑบาต
๑๑. อยู่โคนไม้
๑๒. อยู่ป่าช้า
- ๑๓.-๑๖. ได้รูปฌานที่ ๑-๔
- ๑๗.-๒๐. ได้อรุฌานที่ ๑-๔

ส่วนภิกษุผู้ก้าวล่วงอรุฌาน-ที่ ๔ เข้าสัญญาเวทิตนโรธได้ ย่อมสิ้นอาสวะไม่ยึดถือสิ่งใดๆ (๒๑) ความสิ้นไปแห่งอาสวะย่อมมีได้เพราะอาศัยอรุฌาน ๔ อรุฌาน ๓ (เว้นข้อ ๔) แต่ละข้อตรัสอธิบายว่า เมื่อเข้าฌานแต่ละข้อแล้ว พิจารณาขั้น ๕ โดยความเป็นพระไตรลักษณ์แล้วน้อมจิตไปเพื่ออมตะธาตุ ก็จะสิ้นอาสวะได้ หรือถ้าไม่สิ้นอาสวะก็จะได้อโนคามิ ตรัสสรุปว่าสัญญาสมาบัติ (เข้าฌานมีความกำหนดหมายเป็นอารมณ์) มีเท่าใด การตรัสรู้หรือรหัตตผลย่อมมีเท่านั้น (๒๒) พระสารีบุตรตอบพระอานนท์ ถึงการได้สมาธิที่ไม่มีความหมายในสิ่ง ๑๐ อย่างไม่มีความกำหนดหมายว่า ธาตุ ๔ เป็นธาตุ ๔ ไม่มีความกำหนดหมายว่า อรุฌาน ๔ เป็นอรุฌาน ๔ ไม่มีความกำหนดหมายว่า โลกนี้หน้า ว่าเป็นโลกนี้ โลกหน้าแต่ก็ยังมีสัญญาความกำหนดหมายว่า ความดับภพเป็นนิพพาน คือสัญญาอันหนึ่งเกิดขึ้น สัญญาอันหนึ่งย่อมดับไป (๒๓) พระพุทธองค์ตรัสแสดงอริยสาวก ๑๐

#### ๑. ละนิวรรณ์ ๕

๒. ประกอบด้วยองค์ ๖ คือวางเฉยในอารมณ์ ๖ ได้
๓. รักษาสิ่งเดียวคือ ประกอบด้วยจิต มีสติเป็นเครื่องรักษา
๔. มือปัสเสณธรรม ๔ คือ พิจารณาแล้วเสพ-อดทน-งดเว้น-บรรเทา
๕. มีความยึดถือความจริงเฉพาะอย่างอันนำออกแล้ว (เช่น ถือว่าโลกเที่ยง )

๖. มีการแสวงหาอันนำออกแล้ว (ละแสวงหากาม)
๗. มีความดำริอันไม่ขุนมัว
๘. มีกายสังขาร (ลมหายใจเข้า ออก) สงบระงับเข้าฉานที่ ๔
๙. จิตพ้นแล้วด้วยดีจากราคะ โทสะ โมหะ
๑๐. มีปัญญาพ้นแล้วด้วยดี คือรู้ว่าละกิเลสได้

(๒๔) ถ้านักบวชภายนอกกล่าวหาว่า สมณสากยบุตรมีธรรมอันไม่ตั้งมั่น ฟังตอบว่า ธรรมอันพระองค์แสดงแก่พระสาวก มิให้ก้าวล่วงตลอดชีวิตมีอยู่ คือ  
ภิกษุพระอรหันต์ ย่อมไม่ก้าวล่วงฐานะ ๕ ตลอดชีวิต คือ

๑. ไม่ฆ่าสัตว์โดยจงใจ
๒. ไม่ลักทรัพย์
๓. ไม่เสพเมถุน
๔. ไม่พูดปดทั้งที่รู้
๕. ไม่สะสมอาหารบริโภค เหมือนคนที่เคยเป็นเจ้าหน้าที่เรือนคลัง
๖. ไม่มีฉันทาคติ (ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน)
๗. ไม่มีโทสาคติ (ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน)
๘. โมหาคติ (ลำเอียงเพราะเขลา)
๙. ภยาคติ (ลำเอียงเพราะกลัว)

(๒๕) พิจารณาโทษของอาหาร ๔

๑. กวฬิงการหาร เปรียบเหมือนหญิงกินเนื้อแห่งบุตรในทางกันดาร
๒. ผัสสหาร เปรียบเหมือน โคไม่มีหนังหุ้มยืนอยู่ในที่นั้นๆ ย่อมเป็นทุกข์ด้วยสัตว์ไต่ตอม
๓. มโนสัจเจตนาหาร เปรียบเหมือนจับบุรุษโยนลงในหลุมแห่งถ่านเพลิง
๔. วิญญูณาหาร เปรียบเหมือนกับที่ประหารโจรด้วยหอกวันละ ๓๐๐ เล่ม

(๒๖) สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ถ้าสังขารไม่ปรุงแต่งแล้วจิตก็นิ่ง วิญญาณก็ไม่มีที่ตั้งภพชาติ ก็ไม่มี อวิชชาทั้งหมดไป เพราะมารู้เท่าอย่างนี้พิจารณาโดยนัยนี้ เพราะมารู้ชัดสังขารก่อน โดยที่แท้ก็เพราะอวิชชาดับ วิชชาเกิดขึ้น จึงมารู้เท่าสังขารว่าเป็นอย่างนั้น จึงสมกับธรรมทั้งหลาย ไม่มี

เบื้องต้น ไม่มีเบื้องต้นปลาย เมื่อมารู้จักอันหนึ่งแล้ว ก็เป็นสายเกี่ยวโยงกันไปตลอดสาย ในที่สุดก็รวมลงเพื่อความดับอวิชชาอย่างเดียว

อวิชชา มีอาหารคือ นิเวศน์เป็นลูกโซ่กันไป เช่น ทุจจริต ๓ การไม่สำรวม ไม่มีสติ ไม่สนใจโดยแบบคาย ไม่มีศรัทธา ไม่ฟังธรรม ไม่คบสัตบุรุษเป็นอาหารของกันโดยตรง

(๒๙) พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบแก่นไม้ ทรงแสดงแก่ปัจฉิมโกณฑพราหมณ์ว่า

#### ๑. ลาก ลักการะ และชื่อเสียง

เปรียบด้วยกิ่งไม้ใบไม้

#### ๒. ความสมบูรณ์ด้วยศีล

เปรียบด้วยสะเก็ดไม้

#### ๓. ความสมบูรณ์ด้วยสมาธิ

เปรียบด้วยเปลือกไม้

#### ๔. ญาณทัสสนปัญญา

เปรียบด้วยกระพี้ไม้

#### ๕. ความหลุดพ้นแห่งใจอันไม่กำเริบ

เปรียบด้วย แก่นไม้ (ซึ่งเป็นสิ่งสูงสุดของความต้องการ ในศาสนาพราหมณ์) แสดงที่เขาคิชฌกูฏ

(๒๘) สรรพสังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ ทนได้ยากเพราะมันไม่เที่ยง แม้แต่จิตที่ทรمانไม่ได้ กวัดแกว่ง ก็เป็นทุกข์เช่นนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า "จิตต์ ทนตํ สุขาวหํ จิตฺตํ อบรมฺมณํ แล้วยอมนำสุขมาให้"

(๒๙) วิธีดำเนินมรรคกับวิหารธรรม (ธรรมเป็นเครื่องอยู่) มีลักษณะผิดกัน ดำเนินมรรคต้องมีสมณะเป็นรากเง้า แล้วเจริญวิปัสสนาต่อ จนจิตรวมลงเป็นเอกายมรรค ถึงผลในภุมินั้น ที่เดียวแล้วก็หยุด

ส่วนวิหารธรรม จะเจริญญาณ หรือพิจารณาธรรมในองค์มรรคนั้นๆ ก็ตามเรียกว่า วิหารธรรม

(๓๐) ท่านพระสารีบุตรแสดงธรรมแก่พระอนุรุทธะ ว่า

"ดูก่อนอนุรุทธะผู้อาวุโส การที่ท่านมองดูโลกตั้งพันด้วยทิพยจักขุ นี้จัดเข้าในความถือตัว การที่ท่านคิดว่า เราได้ปราศจากความเพียรไม่ย่อหย่อนตั้งสติมั่น ไม่หลงลืมมีกายสงบ ไม่กระสับกระส่ายมีจิตตั้งมั่น มีอารมณ์เป็นหนึ่ง นี้จัดเข้าในความฟุ้งซ่าน การที่ท่านคิดถึงภพนั้น แต่

จิตของเราก็มิได้หลุดพ้นจากอาสวะ ไม่ถื้อมัน นี่จัดเข้าในความรำคาญท่านจงละกรรมเหล่านั้นเสีย  
จึงจะพ้นจากทุกข์ทั้งปวง"

(๓๑) เสขภูมิย่อมเสื่อมด้วยกรรม ๕ ประการ คือ

๑. ความยินดีในการทำงาน

๒. ความยินดีในการพูดจาสนทนา

๓. ความยินดีในการนอน

๔. ความยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ

๕. การไม่พิจารณาจิตที่หลุดพ้นแล้ว

ส่วนกรรม ๕ ประการอันตรงกันข้าม ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเสื่อม สำหรับภิกษุผู้ที่ยังต้องศึกษาใน  
อริยมรรค ในอริยผลอยู่

(๓๒) อนาคตภัยของภิกษุมี ๕ ประการ คือ ภัยเหล่านี้ซึ่งยังไม่เกิดขึ้นในเวลานี้ แต่จะต้องเกิดขึ้นใน  
เวลาต่อไป ซึ่งภิกษุทั้งหลายควรพยายามละ ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย

๑. ไม่ได้อบรมกาย-อบรมศีล-อบรมจิต-อบรมปัญญา แล้วให้อุปสมบทแก่กุลบุตรเหล่านี้

กุลบุตรเหล่านั้นก็ไม่สามารถอบรมกุลบุตรเหล่านั้นต่อไปได้ในอริศีล อริจิต อริปัญญาแก่  
กุลบุตรเหล่านั้นที่เข้ามาอุปสมบทต่อๆ ไปได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ความเสื่อมก็จักเกิดขึ้นใน  
ธรรมวินัยนี้ ๑

๒. ภิกษุผู้อาวุโสทั้งหลาย ไม่ได้อบรม (ดังข้อ ๑) แล้วจักให้นิสัยแก่พระนวกะ พวกพระ  
นวกะเหล่านั้นก็จะประพฤติเป็นไปตามๆ นิสัยอาจารย์ ๑

๓. การที่ภิกษุทั้งหลายไม่ได้อบรม (ดังข้อ ๑) จักย่ำลงสู่ธรรมอันดำโดยไม่รู้สีกตัว ๑

๔. การที่ภิกษุทั้งหลายไม่ยินดีสดับฟังธรรมอันเป็นตถาคตภาษิตที่ลึกซึ้ง ที่เป็นโลกุตตระ  
เกี่ยวกับความจักยินดี ฟังแต่เรื่องไพบราเพราะพรึง อันเป็นเรื่องภายนอก ๑

๕. การที่ภิกษุผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้เป็นหัวหน้านำหมู่คณะไม่เอาธุระทอดทิ้งไม่ปรารภความเพียร  
ทำให้ภิกษุหนุ่มภายหลังทำตาม ๑

ภิกษุทั้งหลายควรพากันสำนึกถึงภัย ๕ ประการนี้แล้วละเสียบัดนี้

(๓๓) อนาคตภัยของภิกษุอีก ๕ ประการ อันได้แก่

๑. ภิกษุทั้งหลายจักยินดีจีวรอันสวยงาม แล้วละทิ้งบังสุกุลจีวรเสีย จักทำการอันไม่สมควรแก่สมณสาธูปเพราะเหตุแห่ง จีวร ๑
๒. ภิกษุทั้งหลาย จักไม่ยินดีในการบิณฑบาต แล้วจักทำการอันไม่สมควรแก่สมณสาธูปเพราะเหตุแห่ง อาหาร ๑
๓. ภิกษุทั้งหลายจักทิ้งการอยู่ป่าเสียแล้วมารวมกันอยู่บ้าน จักทำการอันไม่สมควรแก่สมณสาธูปเพราะเหตุแห่ง เสนาสนะ ๑
๔. ภิกษุทั้งหลายจักคลุกคลีด้วยภิกษุณี-สิกขมานา-สามเณรี ซึ่งเป็นเหตุไม่ยินดีในการประพฤติพรหมจรรย์ ๑
๕. ภิกษุทั้งหลายจักคลุกคลีกับคนรักษาวัด รักษาอารามอันเป็นเหตุให้ทำการ สะสมสิ่งของ ๑

ภิกษุทั้งหลายควรพากันตั้งอนาคตภัย ๕ ประการนี้เสียแต่บัดนี้

(๓๔) ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ไม่ควรออกจากสงฆ์ไปอยู่แต่ลำพังผู้เดียวคือเป็นผู้ยินดีในปัจจัย ๔ และมากไปด้วยการยินดีในกามารมณ์

(๓๕) ทุกข์ของสมณะมี ๕ ประการ คือ

๑. ไม่ยินดีในจีวร
๒. ไม่ยินดีในบิณฑบาต
๓. ไม่ยินดีในเสนาสนะ
๔. ไม่ยินดีในกิลานปัจจัยเกสัช
๕. ไม่ยินดีในการประพฤติพรหมจรรย์

ส่วนธรรม ๕ ประการอันตรงกันข้าม ย่อมเป็นสุขของสมณะดังนี้

(๓๖) เปรียบพระโยคาวจร ๔ เหล่า พระองค์ตรัสว่า

เหล่าที่ ๑ ได้สำเร็จเจโตวิมุตติ (ฉาน) อันสงบอย่างหนึ่งแล้วทำความดับร่างกายไว้ภายในใจ แล้วใจก็ไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่น้อมในความดับร่างกายนั้น เขาจะไม่ได้ความดับซึ่งร่างกายนั้น เปรียบเหมือน บุรุษจับกิ่งไม้ด้วยมือ อันเปื้อนด้วยกิ้งก้านั้น ฉะนั้น

เหล่าที่ ๒ ได้สำเร็จเจโตวิมุตติ (ฉาน) อันสงบอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ทำความดับร่างกายไว้

ภายในใจ แล้วใจก็เล่นไปในความดับของร่างกายนั้นเสื่อมใส-ตั้งอยู่-น้อมไปในความดับร่างกายนั้น เปรียบเหมือน บุรุษจับกิ่งไม้ด้วยมืออันบริสุทธิ์ มือของเขาก็ไม่ติดอยู่ในกิ่งไม้นั้น ฉะนั้น

เหล่าที่ ๓ ได้สำเร็จเจโตวิมุตติ (ฉาน) อันสงบอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ทำประเภทแห่งวิชาไว้ในใจ (เจริญวิปัสสนา) คือทำพระอรหัตต์ไว้ในใจแล้วใจของเขาก็ไม่เล่นไป - ไม่เสื่อมใส - ไม่ตั้งอยู่ - ไม่น้อมไปในพระอรหัตต์นั้น เขาก็หวังพระอรหัตต์นั้นไม่ได้ เปรียบเหมือน ชูคบ่อใหญ่ได้หลายปีแล้ว มีคนปิดปากไม่ให้ น้ำไหลเข้า มีแต่เปิดให้น้ำไหลออก ทั้งฝนก็ไม่ตก จะหวังความเต็มแห่งบ่อย่อมไม่ได้ ฉะนั้น

เหล่าที่ ๔ ได้สำเร็จเจโตวิมุตติ (ฉาน) อันสงบแล้ว ทำประเภทแห่งวิชาไว้ในใจ (เจริญวิปัสสนา) คือทำพระอรหัตต์ไว้ในใจแล้วใจของเขาก็เล่นไป - เสื่อมใส - ตั้งอยู่ - น้อมไปในพระอรหัตต์ นั้น เปรียบเหมือน บ่อน้ำเปิดทางให้น้ำไหลเข้า แล้วปิดทางน้ำไหลออกเสีย ทั้งฝนตก ย่อมหวังได้ซึ่งความเต็มแห่งบ่อด้วยน้ำนั้น

(๓๓) ผู้มีราคะจิตกับโทสจิตทั้งสองนี้เป็นคู่กันย่อมทำให้เจริญปัญญา เพราะราคะหรือกามราคะเป็นของอ่อนแอ เป็นพื้นฐานทั่วไปของโลกโทสจิตเป็นของแข็งและกล้าหาญ เมื่อผู้มีสติใช้ปัญญาตามรู้เรื่องของราคะอันเป็นของอ่อน สติปัญญาก็จะพลอยอ่อนตามไปด้วย ถ้าไม่มีโทสจิตตัดกระแสนักัดกันปัญญา ก็จะพลอยเสียไปด้วย